

Ս. ԳՐԱԿԱՆ

ՀԵԹԱՆՈՍԱՅ ԱՌԱՔԵԱԼԸ

ԲԱՆՏԷՆ ԴՈՒՐՍ

Պօղոս իր արդելափակումէն կ'ազատէր շնորհիւ Ներոնի նոր կնոջ՝ Պոպէա Սարինայի, որ Հռոմի ամէնէն զեղեցիկ կիներէն էր նրկատուէր։ Հռոմէացիները Աստղիկի դուստր կը կոչէին զինքը, իսկ Հրեաներն ու քրիստոնեաները՝ մարդակեր հրէշ։ Իր կանաչաւ մօյն եւ մեծ աչքերով, վարդազօյն մորթով ու բուստի զօյն մազերով աստուածուհիի մը տալանութիւնը կը թողուր ամէնուն վրայ։ Հակառակ կրկին ամուսնաթող ըլլալուն, կոյսի մը զիմազիծը ունէր։ Ներոն այս զեղուհիի ազդեցութեան տակ սպաննած էր իր մայրն ու կիներ։ Պոպէան միաստուածեան հակումներ ունէր եւ կը պաշտէր Հրէից Աստուածը։ Հռոմի մէջ այդ օրերուն՝ ագնուական կիներէն շատեր եղիպտական, պարսկական, փոնիզեան, սիրիական եւ բարելական աստուածութիւններ կը պաշտէին։ Յոյն արուեստի եւ իմաստասիրութեան հետ ձեռք ձեռքի կը քաշէին արեւելեան կրօնները։ Հռոմ իր աշխարհի յայթանհակովը եղած էր կրօնական ու բարոյական ապաղինեայ դօտի մը, եթէ կարելի է այդպէս ըսել։

Օր մը պալատան վաճառող երկու Հրեայ կիներ Պոպէայի եկան խնդրելու իր օժանդակութիւնը դարբին մը համար, որ երկու տարիներէ ի վեր արդելափակուած կը մնար Հռոմի մէջ։ Պոպէան պառկած էր փղոսկրեայ բալմոցի մը վրայ, իր ճերմակ մարմինը կը լեցնէր ամբողջ սենեակը նուաճող լոյսով մը։ Շուրջը շարուած կը մնային պրօնդէ, արծաթէ եւ ապակիէ բազմաթիւ սրուակներ, լեցուն արեւելեան դանադան օճանելիքներով։

— Մեծ Տիկին», ըսին եկողները, «քեզի կը բերենք իբրեւ նուէր հաղուազիւտ անուշահոտ իւղ մը, որուն տունկը միայն Հրէաս-

տանի մէջ կը բուսնի եւ սրուն դաղտնիքը մեր քահանաները լոկ զիտեն։ Կաթիլ մը այս հիւթէն, խառնուած ունէ օճանելիքի, մորթին կ'ընծայէ արեւու պայծառութիւն։ Չկայ աշխարհի վրայ թաղուհի մը որուն այս իւղը ընծայուած ըլլայ։ Չեղի կը բերենք նոյնպէս սրուակ մը պալատան քակթիւս կարծր տունկէն ելուցում, որը դարձեալ մեր երկրին մէջ կ'աճի»։ Յետոյ խօսեցան Պոպէայի զեղեցիկութենէն եւ առաքինութիւններէն, որոնց շնորհիւ ան կրցած էր ունենալ բոլորին հիացումը եւ Կեսարի սրտի բանալին։ Ապա յայտնեցին իրենց գալու պատճառը, խնդրելու ազատութիւնը սուրբ մարդու մը որ պատգամաւորն էր իրենց աստրժոյն եւ որ երկու տարիներէ ի վեր բանտուած կը մնար Հռոմի մէջ։ «Մարդը անմեղ է եւ ունէ յանցանք գործած չէ կայսեր, Սրէնքին եւ աստուածներու դէմ»։

— Ինչո՞ւ Հռոմ բերուած է եւ չէ դատուած Հրէաստանի մէջ», հարցուց Պոպէան։

— Մարդը որ Պօղոս կը կոչուի Հռոմի քաղաքացի է գիտած է կայսեր, անոր համար բերուած է հոս դատուելու»։

— Զարմանալի», ըսաւ Պոպէան, «Հռոմի քաղաքացի մը որ երկու տարիներէ ի վեր բանտարկուած կը մնայ առանց լսուելու կայսրէն»։ Երկու չարախներ վերջ, Պօղոս դանիակ դատաւարութենէ մը յետոյ ազատ կ'արձակուէր։

Առաքեալը հազիւ գերծած իր չղթաներէն, վաճաղէն դուրս նետուող արծուի նման առանց ժամանակ կորսնցնելու կը բանար իր թեւերը թռչելու դէպի Եփեսոս, Փիլիպի, Գաղատիա, ուր իրեն կ'սպասէին Յիսուսով շահուած հաղարարը հաւատացեալ-

ներ ու բարեկամներ: Մեկնել առաջ իր քոյր կանչեց Հոսթ եղբայր բարեկամները՝ Տիմոթէոս, Մարկոս, Ղուկաս, Պրիսկիլլան և Ազուլիան, և անոնց խօսեցաւ սրբազան գործի մասին: Փոքր Ասիոյ եկեղեցիները վտանգի մէջ էին, չրջող մունեակներ ելած էին պղտորելու միտքերը: Մոլորեցուցիչները ամէն աշխատանք կը տանէին աւելակելու հունձքը իր ցանած սերմերուն և անոնց տեղ սերմանելու աղանդամտական միտքերը: Իր գործին մէջէն կամ դուրսէն յարուցուած այս դժպէտի կացութիւնը լիլիչ սաստկութեամբ կը ցնցէր զինքը, խռովքի մատնելով իր ամբողջ էութիւնը: Ո՞ր փորձութեան ոգին, կը խորհէր ան, իր օձի պատրանքով սողոսկելով միամիտ սիրտերուն մէջ, իր խաբէութեան թոյնը կը սրկէր: Ո՞ր հովերը կը նետէին այս դարը որոմները, քրտինքով և անխառն հաւատքով սերմանուած ցորենի մաքուր ախօռներուն մէջ: Սակայն ինչ որ ամէնէն աւելի կը տանջէր իր միտքը, այն կասկածն էր թէ իրենները, մինչև երկի իր համախոհներն ու սրտակիցները, սկսե՞ր էին արդեօք կասկածել իր անկեղծութեան մասին: Սակայն կը կրկնէր կարծես իր սրտի խորքէն. «Փոյ յիս ճամարութիւն Քրիստոսի»: Ինչ որ այլ բնէն մարդիկ, իրեն հետ էր Աստուծոյ վրկայութիւնը:

Իր կարգադրութեամբ Տիմոթէոս կրեաէ կը մեկնէր, իսկ Ազուլիան և Պրիսկիլլան կը պատրաստուէին նորէն Եփեսոս երթալու: Պոզոսի նպատակն էր միացնել բաժնուած համայնքները Մեսիայի հաւատքին մէջ՝ որը եկած էր բլլալու յաւիտեանական քահանայապետի և մանկու սրբութիւն սրբոց, շինուած ոչ մարդկային ձեռքերով այլ Շնորհաց Տնտեսութեամբ: Ոչ «արեամբ դուրսակաց» այլ իրմէ իսկ յեղուած արեան ճամբէն: Պոզոսի խորունկ հաւատքն էր որ այդ արիւնով, նուիրումի այդ կենդանի գործով էր որ միանգամ ընդմիշտ բացուած էր սրբութիւն սրբութեան վարպետը, ուրիշ մուտք պիտի ունենային Յիսուսի հաւատացեալները զէպի յաւիտեանականութիւնը, որ պատրաստուած էր իր սիրելիներուն՝ սկիզբէն ի վեր:

Որքան ատեն որ դոյութիւն ունէր առաջին խորանը, որքան ատեն որ Օրէնքին դադարը կ'իշխէր և ծէսն ու պաշտամունքը

միայն կը լեցնէին հաւատքին կեանքը, անձնօթ կը մնար փրկութեան ճամբան: Որովհետեւ եթէ արիւնը ցուլերուն և նոխաղներուն և մոխիրը ցանուած երկնջներուն պիտի կրնային փրկել անմաքուրները, որքա՞ն առաւել Յիսուսի անձը՝ որ իրբեւ պատարագ կ'ընծայուէր, սրբելու մեր խիղճերը մեռելութիւն գործերէն:

Եկեղեցւոյ տնտեսութիւնը այժմ մտասոււնութիւն էր առաքեալին, ներդաշնակելու ուժերն ու արժէքները: Եկեղեցին իրբեւ հաւատքի և սիրոյ գործարանատնութիւն կեանքն էր ոչ միայն քրիստոնեայ համայնքին, այլ նաեւ անհատին: Կենդանի տաճարը յաւիտեանականին, ուր Աստուծոյ և մարդուն գործակցութեամբ կ'իրագործուէր «Շնորհաց տնտեսութիւնը»:

Եկեղեցին տնտեսութիւնն էր Աստուծոյ, իրբեւ մեր փրկութեան համար հաստատուած դրութիւն մը կամ տնօրինուած միջոցներու ամբողջութիւն մը: Ճշմարտութիւն, սէր և սրբութիւն, ասոնք էին, բոս տնտեսութեան առաքեալին, այն երեք զլխաւոր և հական պայմանները՝ որոնց շնորհիւ Եկեղեցին պիտի կարենար մնալ պայծառ ու հաստատուն: Եկեղեցիին հիմքը Քրիստոսն էր. Պոզոս երեք պատկերներ ունէր Եկեղեցիին համար. ընտանիք, մարդկային մարմինը և Աստուծոյ տաճարը: Շատ մը անգամներ նոյն մարմնին մէջ, նարբեր իրարմէ՝ բայց միացած նոյն նպատակով և Աստուծոյ փրկարար սիրով: Այլեւս տարբերութիւն չկար Հրեային և Յոյնին, բարբարոսին և Սկիւթացիին, բոլոր Յիսուսի արիւնով փրկուած՝ պիտի վաշխէին Ս. Հոգիին շնորհները:

Հրեաները Պոզոսի դարձէն ի վեր դէմ եղած էին իրեն: Իրենց ընդդիմութիւնը մէկ կողմէն՝ քրիստոնէութեան և միւս կողմէն յունա-հոմէական մշակոյթին դէմ, զիրենք վերածեր էր բոլորէն դատուած ու կղզիացած համայնքներու: Այս պարագան եթէ մէկ կողմէն կը նպաստէր պահելու իրենց ինքնութիւնը, միւս կողմէն սակայն կը զրկէր զիրենք բլլալու տեղծարար և քաղաքակրթիչ ազդակ մը մարդկութեան:

Պոզոս հակառակ իր որդեկրած կեցուածքին, որ հերքումն էր Թորայի, կ'օգտագործէր Հին Կտակարանն ու Օրէնքը, երբեմն

նոյնիսկ ի վկայութիւն անոնց հերքումին : Առաքեալը եղած էր այն եղբակացութեան թէ հրէական կրօնն ու քրիստոնէութիւնը չէին կրնար հաշտուիլ իրարու հետ : Աւետարանի բարոյականն ու աշխարհականացը շատ հեռու էին հրէական ծիսապաշտ օրինապահութենէն : Մէսր, աւանդութիւնները, Օրէնքի նիւթական այս արամադրութիւնները եթէ նոյնիսկ ցեղային զգացումով կը խողէին սիրտերը, հաւատքի տեսակէտով կը մնային անարժէք ունակութիւններ : Կրօնքին մէջ ձեւեր չէ կականր, նոյնիսկ կարելի էր փորձուիլ բակու թէ անոնք որ շատ կարեւորութիւն կուտան ձեւին կամ ձէպին, հաւատքին մէջ տկարներ են, որովհետեւ իրենց կրօնական համարումներուն համար պէտք կ'զգան արտաքին նկատկներու : Արարքը չէր որ կը շինէր դործի մը արժէքը, այլ ողին՝ նպատակը՝ որ ծնունդ կուտար անոր :

Իսկ Հեթանոսութիւնը աւելի քան արտաուելի սրտակերով մը կը ներկայանար առաքեալին, որ կրօնքը զգայապաշտ կենցաղի, ամօթալի փառասիրութեան եւ նոնրամտութեանց մէջ փոխադրած, իր կարծառք կը նիւթէր, թէնամանկով խաչին խորհուրդը եւ յարութեան փառքը :

Քրիստոնէութիւնը ազատութեան կրօնն էր (Բ. Կորնթ. Գ.), եւ իր յարաբերութիւնը Աստուծոյ հետ դերադանցօրէն հոգեկան էր, հիմնուած փոխադարձ սիրոյ վրայ : Այդ յարաբերութիւնը բոլոր սերիչ կրօններու, երկիւղ էր, ուր Աստուծոյ Տէրն էր հաւատապահարկութիւնը, որոնք, իրրեւ ծառաներ, սոսկումով յեղուած կը մնային միշտ անոր հանդէպ : Գրեթէ աշուպէս էր նոյնիսկ մոխրականութեան մէջ, ուր Աստուծոյ եւ մարդուն սղերար կը ճշդուէր Օրէնքին միջոցաւ : Քրիստոնէութիւնն էր որ հասկցաւ մարդուն թէ Աստուծոյ դերադանց ստորոգելին հանդէպ մարդկայինին՝ իր հայրութիւնն էր, որուն առջեւ բոլոր մարդիկ ինքզինքնին եղբայր պիտի զգային եւ որդիք Աստուծոյ :

Այս զգացումն էր որ մարդուն մէջ պիտի չինէր եւ պաշտապանէր իր անձնիշխանութեան եւ արժանապատեւութեան զգացումը, քակելով դերութեան չլիաները, ջնջելով դասակարգային խարսկեան ուղին, եւ դիւրի ու պայծառներու աւտակէտները բաժնե-

լով՝ ճշմարիտ արժանիքի մէջ պիտի դնէր հաւասարութեան սկզբունքը :

Պօղոս կը մտածէր թէ հրէութիւնը օրրան եղած էր քրիստոնէութեան, սակայն անսիրտ մօր մը պէս կ'ատէր իր ծոցածին որդին եւ փոխադարձաբար կ'ատուէր ամբողջ աշխարհէն : Կիսկերան Հրէից կրօնը կը նկատէր բարբարոս աւելորդապաշտութիւն մը : Ըստ Տաղիտոսի, Հրեան ամէնէն անարգն էր ազգերու : Պօղոս սակայն կը խորհէր թէ Հրեան կանչուած էր ըլլալու յոյսը հեթանոսներուն, առաջնորդելու զանոնք ճշմարիտ Աստուծոյ : Իսկ Հրեաները իրրեւ ընտրեալ ժողովուրդ կը մտածէին թէ հեթանոսները քանակած էին ըլլալու փառելանիւթը դժոխքի կրակին : Դժբախտաբար սակայն հեթանոսներու աչքին քրիստոնէութիւնը կը նրկատուէր հրէական ազանդ, հակառակ որ խառադոյնս կ'ատուէր անիկ :

Այդ օրերու աշխարհը կարիքը ունէր մարդու մը որ սակի կամուրջը ըլլար Հրեային եւ հեթանոսին միջեւ : Այս նախախնամ մարդը Պօղոս առաքեալը եղաւ, քրիստոնէութիւնը ամբողջ աշխարհին տանելու համար : Հեթանոսաց առաքեալը, հակառակ իր դերին, մինչեւ իր կեանքին վերջը հպարտօրէն, յամարօրէն եւ անխախտելի կերպով Հրեայ մընաց : Կորնթացիներուն դրած իր թուղթին մէջ, գինքը ամբաստանողներուն գէմ, կ'ըսէ. «Եւ Հրեայ եմ, Իսրայէլացի եւ Աբրահամի ցեղէն, այսինքն լիզուով, ազգով ու ցեղով» : Նոյն զգացումով եւ ոճով կ'արտայայտուի Փիլիպպիներուն եւ Հռոմէացիներուն դրած իր թուղթերուն մէջ : Պօղոս դարձէն վերջ թշնամի Հեղու իր ժողովուրդին եւ կոնակ չդարձուց նախահայրերու հաւատքին, ինչպէս յաճախ կը պատահէ : Պատրաստ էր մեռնելու, բերելու համար իր ցեղակիցները այնքան հրաշալիօրէն դրած իր ճշմարտութեան :

Միւս կողմէն, իրրեւ պատգամատարն ու առաքեալը հեթանոսաց, խորապէս կը հաւատար նախախնամօրէն իրեն եղած այս չընտրէին : Կը մտածէր թէ սուր պայքարը կըրնար վնասել դործին, պէտք էր նկատի ունենալ երկու կողմերու հասարակացը, ոչ թէ դիւրեք բաժնոյ դիմը : Մնած ու մեծցած ճարտն քաղաքը, որ իր դիրքով, կեանքով եւ մշակութեամբ բացառիկ անդ մը ունէր կայսրու-

թեան մէջ, իր միտքը գերծ էր այն նեղմիտ կաշկանդումներէն, որոնք յատուկ էին Հրեային: Այս տեսակէտով ա՛ն աշխարհաքաղաքացի մըն էր: Մինչև իր մտգեղուն ծայրը Հրեայ էր, բայց լաւ կը ճանչնար Հռոմէացիին եւ Յոյնը՝ ունէ՛ Իսրայէլացիէ աւելի: Ահա մարդը որ շնորհիւ աստուածային նախախնամութեան, կամուրջը կը հանդիսանար զոյգ աշխարհներու՝ որուն վրայէն Հրեան եւ Հեթանոսը Մեսիային պիտի դային: Մրցանքի վաղք մըն էր հաւատացեալին կեանքը, բոտ Պօղոսի. ասպարէզին ծայրը ոչինչ պէտք էր երևար քրիստոնեան իրեն քաղող՝ բացի Քրիստոսի լուսափայլ դէմքէն: Անոր մտածումըն ու սէրը միայն պէտք է ուղղութիւն տային իր կեանքին:

Իր սիրտը դադափարին լծորդած զործիւն համար չկայ աւելի մեծ բերկրանք քան կատարուած զործին յաջողութիւնը, որ նախկին զործունէութեան մը յիշողութենէն կուգայ: Հապցնելու իրեն հաւատարիմ զործունէութեան պատմութեանը: Առաքեալը կը հաւատար թէ իր զործին, որքան շնորհաց ազդեցութեամբ՝ նոյնքան կամքի ներգործութեամբ ընդգրկուած եւ արդիւնաւորուած, ինքն ալ իր սրտին ու նուիրումին բաժինն էր բերած, առանց անձնապարծ ինքնամոլութեան: Կ'ղգար թէ չարժան էր աստուածային ծրարքի մը համաձայն եւ թոյլ չէր տրուած ինքզինքին որ իր հաւատքը ազդուի մարդկային զգացումներէն եւ մտածումներէն: Ինքը փրկութեան սպասուող մը եղած էր, յանձնառու ըլլալով ամէնէն ծանր զոհութիւններու: Չէր վհատած ձախողանքներէ, ընդհակառակն՝ ինքզինքը վարժեցուցած էր օգտուելու անոնց բերած փորձառութիւններէն: Ապրած, յարատեւած եւ զործած էր քաղցրութեամբ որ հաւատքէն կը բխի, եւ անվկանդ մնացած էր ամէնէն ծանր յոգնութեանց մէջ, փառաւորելու համար իր պաշտօնը:

«Չհաւատան պահեցի», այս էր զոհունակութեան աղաղակը առաքեալին, իր լոյսերով եւ մութերով լեցուն կեանքի վերջաւորութեան: Թուցիկ ակնարկով մը երբ կը

նայի իր անցուցած տարիներուն, լեցուն տաղնապներով եւ սխարագործութիւններով, ինքզինքը բաւարարուած կ'զգայ որ կրցած է պահել իր հաւատքը, խուրճը այն ճշմարտութիւններուն՝ որոնք իրարու կապուած էին հասարակաց իրենց միութեամբ եւ նպատակով: Իր հաւատքը, որուն հասկացողութեան մէջ միշտ աւելի յառաջ գիմեց, իր հանճարին մշակած աստուածաբանական մէկ դրութիւնը չէր, այլ յայտնութիւնը այն ճշմարտութիւններուն՝ զորս քարոզելու համար Աստուած շնորհած էր իրեն: Ուսուցիչներու յատուկ վարդապետութիւն մը չէր իրենը, այլ յայտնութիւնը Աստուծոյ, որուն պատգամատարն էր ինքը: Այդ պատգամը անտարակոյս դունաւորուած էր Պօղոսի հարուստ անձնաւորութենէն, բայց չէր շինուած իր կողմէն: Ինքը չէր որ կ'ապրէր իր մէջ, այլ Քրիստոս: Ան էր ազդիւր իր բոլոր սխարագործութիւններուն, Ասիոյ եւ Աւրոպայի ընդմէջէն: Իր հաւատքը զգացումէ մը չէր բխեր, այլ իր մէջ ապրող զօրութեան մը գիտակցութենէն: Հաւատարմութիւնը իր Տիրոջ նկատմամբ, որ իր գերազոյն ուրախութիւնն ու ներշնչումը եղաւ, կրակէ թելի մը պէս կը կապէր իր ներկան անցեալին: Մարդիկ առհասարակ անցնող տարիներու ընթացքին կը կորսնցնեն տակաւ իրենց սէրը, յոյսն ու վստահութիւնը այն բոլորի նկատմամբ որ իրենց երիտասարդ տարիներու հրայքն է եղած: Պօղոսը կրցած էր պահել այդ ճշմարտութիւնը իր սկզբնական բխումին ու թարմութեանը մէջ: Առանց յոգնութեան, առանց իջեցնելու իր առաքատները, պատրուած էր փրատին նաւելու իր դէմ բացուող ծովերուն վրայ, առանց նաւախորշի մը հանդստեան:

Առաքեալին համար քրիստոնէութիւնը քաղաքական կամ ընկերային վարդապետութիւն մը չէր, ոչ ալ դատականօրէն հասկըցուած բարոյական դրութիւն մը՝ նպատակը իր մէջ ունեցող, այլ խուրճը այն սկզբունքներուն, որոնք կեանքին բաժինը ըլլալով հանդերձ կը գերանցէին կեանքը: Անխկա յայտնութիւնն էր յաւիտենական եւ կատարեալ ճշմարտութեան, տրուած մեղի խաչուած ու յարութիւն առած Յիսուսի օրինակովը: